

Anver M. Emon, Matthew Levering, David Novak. *Natural Law: A Jewish, Christian, and Islamic Trialogue*. New York: Oxford University Press, 2014. 231 pages. ISBN: 9780198706601.

*Mustafa Çakmak**

This book, a co-authored trialogue, is essentially the product of a series of symposia, “Natural Law: Jewish, Christian, and Islamic Perspectives”, convened at different places during 2010, 2011 and 2012. During these events, the three authors discussed natural law theory from the perspectives of different faiths: Islam, Christianity and Judaism. The book is structured like a symposium, with each author having one essay followed by the responses of his two colleagues. According to the authors, the purpose of this trialogue is to stimulate reflection on natural law and encourage further discussions and friendship among Jewish, Christian and Muslim scholars and communities. The authors’ intellectual backgrounds are as follows: David Novak is deeply trained in Jewish classical sources, Matthew Levering is especially interested in Biblical theology, and Anver M. Emon is an expert on Islamic jurisprudence. They therefore deal with different aspects of natural law theory and, instead of trying to answer specific questions regarding natural law, posit their own questions and answers about it. Unfortunately, this approach prevents the reader from easily connecting the three presented paradigms with each other.

In the first chapter, “Natural Law and Judaism”, Novak primarily puts forward eleven propositions regarding the natural law paradigm. He mainly underscores the fact that this paradigm is *natural* because it is discovered by humans while reasoning about the irrevocable requirements of their created human nature. Additionally, he contends that a theistic natural law theory can be shown to be more convincing and even plausible than its ancient Greek or modern natural law theories (8). In this respect, he accepts that we can learn only through revelation that God loves us and how God loves us, and we can learn only from revelation

* Assistant Professor, Giresun University, Faculty of Islamic Sciences.

that God is to be loved. That is, created natural law implies that humans need God's revelation in some particular circumstances (27). He also persistently develops a doctrine of universal natural law; however, this does not require one to be outside the covenantal community (15). This perspective brings to mind the notion of religious inclusivism, which emphasizes that some people in other religions will attain divine salvation because they are good individuals whom God loves, even though the source of divine reality and salvation is a particular religion.

The second essay, Levering's "Christians and Natural Law", brings forward seven theses that include either theological or philosophical aspects of his natural law doctrine. However, Levering's main focus is divine salvation as part of natural law theory, which he discusses within the context of two main resources: Apostle Paul's salient commentary in his letter to the Romans, "when Gentiles who have not the law do by nature what the law requires, they are a law to themselves, even though they do not have the law. They show that what the law requires is written on their hearts" (Rom 2:14–15) (66), and interpretations of five influential Patristic theologians, namely, Origen and John Chrysostom in the East (75), and Ambrosiaster, Pelagius and Augustine in the West (92). Evaluating these Fathers' contributions, Levering posits that Patristic approaches to natural law doctrine are especially instructive for religious thinkers who want to appreciate natural law's significance without reducing revelation to a secondary role in ethics. On the other hand, his pointing out of natural law's traces in some of the Patristic theologians' perspectives, which can be described as precursors of Aquinas' natural law paradigm, is also very inspiring in terms of helping one to understand religious diversity in the world.

Anver Emon's essay, "Islamic Natural Law Theories", the book's last chapter, focuses on the major Islamic natural law theories and the significance of *ṭabī'a*, which quite literally means "nature in Islamic natural philosophy", and its implications on our understanding of the natural world. When the Qur'an or ḥadīth, as a source-text, says nothing about any particular issue, whether that reason has any ontological authority as a source of law about this particular issue is one of the main discussions in Islamic thought. At the outset of essay, Emon outlines three different positions about this discussion (147). First is the hard natural law theory, which grants ontological authority to human reason as something different from the epistemic authority, given to the exegesis of textual sources. This theory's basic argument is that the world was created as fused with fact and value, meaning that nature is objectively good for humanity, given the assumption of a just Creator who does only good and needs nothing. Second is the divine command theory, which

assigns no ontological authority to reason to create new norms independently. In other words, it is God's command or prohibition that determines right or wrong. Third is the soft natural law theory that, despite its claim that the natural world has a certain determinacy, does not disregard a divine goodness for humanity. That is, the fusion of fact and value in nature does not actually result from natural necessity, but rather from God's grace or wisdom.

While hard natural law theorists embrace the fusion of fact and value in nature, soft natural law theorists view that fusion as a function of God's grace (*tafaḍḍul*). In this respect, Emon focuses upon the basic debate – the relationship between reason and revelation – between Ibn Rushd, as a hard natural law theorist, and al-Ghazālī, as a soft natural law theorist. He also mentions some late Ash'arites, namely, Fakhr al-Dīn al-Rāzī, al-Ṭūfī and al-Shāṭibī as examples of soft natural law theorists. However, the fact that he never references al-Māturīdī (d. 333/944) when underscoring soft natural law theory is interesting. I say this because al-Māturīdī deserves to be mentioned as the precursor theologian who developed a moderate theory, which may be described as *soft* divine command, one located between natural law and divine command theories pre-modern Islamic theology and ethics. Furthermore, one should realize that the discussion about natural law and divine command theories between the Mu'tazilites and al-Māturīdī is older than the same discussion between Ibn Rushd and al-Ghazālī in Islamic thought.

In conclusion, this book basically underlines theistic (created) natural law theory from three religious perspectives. However, this is not a first-time event, for the authors have already presented their considerations about theistic natural law in a more detailed form.¹ Therefore, this book can be considered more of a summary of these earlier books. On the other hand, even though this book contains some instructive debates about natural law, the authors chose to focus on different aspects of it from different perspectives. For example, Novak focuses on the debates about natural law's universality and underlines its created aspect, Levering calls attention to the approaches of several Patristic theologians and mentions Biblical natural law, and Emon especially discusses hard and soft natural law theories in medieval Islamic theology. And herein lies the book's weak point, for the difficulty of making any comparison among the perspectives presented is not overcome by the accompanying responses.

1 David Novak, *Natural Law in Judaism* (New York: Cambridge University Press, 1998); Matthew Levering, *Biblical Natural Law: A Theocentric and Teleological Approach* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2008); Anver M. Emon, *Islamic Natural Law Theories* (New York: Oxford University Press, 2010).

Although the authors concentrate on different aspects, I think that the three essays are based on five theses. First, the main ground of Judeo-Christian-Islamic natural law theories is to believe in the grace of the Sovereign God who created natural law in this world. If this is true, followers of the Abrahamic religions cannot argue for the existence of a natural law that is entirely independent of God. In other words, theistic natural law generally emphasizes that God created human beings with the ability to determine what is good or evil. Second, theistic natural law is clearly different from Platonic, Aristotelian and Stoic understandings of natural law, for in the former God's main role is to create *nature*. But this difference, in the authors view, should not render this theory any less attractive to non-theistic natural law theories. Third, the Abrahamic faiths have some eminent theologians, philosophers and jurists who have developed similar approaches to natural law, especially in pre-modern terms. In this respect, one can easily see similarities in the theological, philosophical and ethical considerations of Maimonides, Aquinas and Ibn Rushd. Fourth, natural law theory cannot be evaluated as an imperialistic project; rather, it should be seen as the projection of a universal horizon by a thinker living within a particular culture for one's own culture. In this context, it seems to me, this perspective indicates that religious inclusivism is more persuasive than exclusivism and pluralism.

Finally, one of the most distinctive aspects of the book's three essays is their highlighting of the theistic natural law theory, which may be able to provide a basis for common moral values, especially in terms of the Abrahamic faiths. In conclusion, this book contributes to the philosophical, theological and ethical debates regarding natural law theory.

Anver M. Emon, Matthew Levering, David Novak. *Natural Law: A Jewish, Christian, and Islamic Trialogue*. New York: Oxford University Press, 2014. 231 sayfa. ISBN: 9780198706601.

Mustafa Çakmak*

Üç yazar tarafından kaleme alınan bu kitap, temel olarak, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında farklı yerlerde gerçekleştirilen “Natural Law: Jewish, Christian and Islamic Perspectives” (Doğal Yasa: Yahudi, Hıristiyan ve İslâm Perspektifleri) isimli bir seri sempozyumun ürünüdür. Bu sempozyumlar kapsamında üç yazar farklı dinlerin –Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm– perspektifinden doğal yasa teorisini tartışmıştır. Kitap bir sempozyum formatında şekillendirilmiş, her bir yazarın makalesi diğer iki meslektaşısı tarafından eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yazarlara göre bu üçlemenin amacı, doğal yasa (*natural law*) teorisi konusunda bir ortak tartışma zemini oluşturmak ve ayrıca Yahudi, Hristiyan ve Müslüman düşünürler ile topluluklar arasında dostluk köprülerinin kurulması için teşvikte bulunmaktır. Kitabın yazarlarının her biri farklı bir entelektüel altyapıya sahiptir: David Novak, Yahudiliğin klasik dönem kaynakları temelli bir çalışma alanına sahipken, Matthew Levering özellikle İncil merkezli teolojiyle ilgilenmekte, Anver M. Emon ise İslâm hukukuna dair araştırmalar yapmaktadır. Yazarlarımızın farklı uzmanlık alanlarına sahip oluşu, doğal yasa teorisini farklı açılardan değerlendirmelerine zemin hazırlamıştır. Bu nedenle onlar, doğal yasa teorisiyle ilgili belirli sorulara cevap aramak yerine, bu teoriyle ilgili kendi soruları üzerinden kendi yanıtlarını ortaya koymayı tercih etmişlerdir. Fakat bu tercih, okuyucunun kitapta ortaya konulan söz konusu üç farklı paradigmanın birbiriyle olan bağlantılarını kurmasını zorlaştırmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde, “Natural Law and Judaism (Doğal Yasa ve Yahudilik)” başlıklı makalesinde David Novak, doğal yasa teorisine dair on bir önerme ortaya koyar. Temel olarak doğal yasa teorisinin *doğal* olduğunu düşünen Novak, insanın kendisinin yaratılmış doğasının değiştirilemez yapısını göz önünde bulundurduğunda bu gerçeği keşfedebileceğini iddia eder. Ayrıca

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

o, teistik (yaratılmış) bir doğal yasa teorisinin Antik Yunan veya çağdaş seküler versiyonlarıyla kıyaslandığında daha ikna edici olduğu kanaatinde (8). Teistik doğal yasa teorisinin insanın bazı özel durumlarda Tanrı'nın vahyine ihtiyaç duyabileceğine işaret ettiğini düşünen Novak, insanın Tanrı'nın bizi sevdiğinin ve ayrıca Tanrı'nın sevmeye layık bir varlık olduğunun ancak vahiyle öğrenilebileceği iddiasını dile getirir (27). Ayrıca o, ısrarla evrensel bir doğal yasa teorisine atıfta bulunmakla birlikte, bu teorinin kişinin mensubu olduğu toplumun dışında kalmasını gerektirmeyeceğinin altını çizer (15). Bu perspektif akla dinsel kapsayıcılık kavramını getirmektedir. Dinsel çeşitliliğe anlam verme çabalarının bir ürünü olan bu kavram, her ne kadar ilahî gerçekliğin ve kurtuluşun kaynağı tek bir dinde olsa bile, diğer dinlerdeki bazı insanların belli şartlarda ilahî kurtuluşa kavuşabilecekleri ihtimaline vurgu yapmakta, zira onların Tanrı tarafından sevilen insanlar olabileceği kabulünden hareket etmektedir.

Levering kitabın ikinci bölümünü oluşturan “Christians and Natural Law (Hristiyanlar ve Doğal Yasa)” isimli makalesinde, doğal yasa teorisinin hem teolojik hem de felsefi yönlerini içeren yedi temel tez ortaya koyar. Bununla birlikte Levering'in temelde odaklandığı mesele, doğal yasa teorisinin bir parçası olarak ilahî kurtuluştur. O bu meseleyi iki ana kaynak bağlamında tartışır (66). Birincisi, Aziz Pavlus'un dikkat çekici yorumlarıdır: “Kutsal Yasa'dan yoksun uluslar Yasa'nın gereklerini yaptıkça, Yasa'dan habersiz olsalar bile kendi yasalarını koymuş olurlar. Böylelikle Kutsal Yasa'nın gerektirdiklerinin yüreklerinde yazılı olduğunu gösterirler” (Romalılara Mektup, 2:14-15). İkincisi ise Patristik dönemde yaşamış beş önemli ve etkili teoloğun yorumlarıdır. Bu teologlar Doğu'da Origen ve John Chrysostom (75), Batı'da ise Ambrosiaster, Pelagius ve Augustine'dir (92). Levering bu Kilise babalarının yaklaşımlarını değerlendirirken şöyle bir tespitte bulunur: Doğal yasa teorisine yönelik Patristik yaklaşımlar, özellikle etikte vahyi ikincil bir seviyeye indirgemeksizin doğal yasanın önemini ve değerini altını çizmek isteyen düşünürler için oldukça öğretici bir niteliğe sahiptir. Diğer taraftan, onun Patristik teologların yaklaşımlarını –ki bu yaklaşımlar Thomas Aquinas'ın doğal yasa teorisinin selefleri olarak görülebilir– doğal yasa teorisinin ilk izleri olarak değerlendirmesi, herhangi birinin dünyadaki dinsel çeşitliliği anlamasını kolaylaştırması açısından oldukça ilham vericidir.

Kitabın son bölümünü oluşturan Anver M. Emon'un makalesi, “Islamic Natural Law Theories (İslâmi Doğal Yasa Teorileri)”, genel olarak İslâmi doğal yasa teorilerine odaklanır. Ayrıca *tabi'a* kavramının önemine değinilen makalede bu kavramın İslâmi doğa felsefesinde doğa anlamına geldiği ve kavramın bizim doğal dünya anlayışımıza dönük etkileri ele alınır. Kaynak metin olarak Kur'an ve hadisler herhangi bir meselede kesin bir hüküm koymadığında, hukukun kaynağı olarak aklın ontolojik bir otoriteye sahip olup olamayacağı İslâm düşüncesindeki temel tartışmalardan biri

olmuştur. Makalenin başında Emon bu tartışmaya dair üç farklı paradigmadan bahseder (147). Birincisi, insanın aklına kaynak metinlerin yorumlanmasını içeren epis-temik bir yetkiden öte ontolojik bir otorite atfeden *katı* doğal yasa teorisi (hard natural law theory). Bu teorinin temel argümanı, dünyanın olgu ve değer iç içe geçtiği bir şekilde yaratıldığıdır; yani, sadece iyiyi yapan ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan bir Yaratıcı varsayımı göz önüne alındığında, doğa insanlık için objektif olarak iyidir. İkincisi, vahiyden bağımsız olarak yeni normlar belirleme konusunda insan aklına ontolojik bir otorite verilmesine karşı çıkan ilahî emir teorisi (divine command theory). Bu teoriye göre yalnızca Tanrı'nın emir ve yasakları iyi ve kötünün ne olduğunu belirler. Üçüncüsü, doğal dünyanın bir determinizme sahip olduğu iddiasını kabul etmekle birlikte, insanlığa dönük ilahî ihsanı görmezden gelmeyen *ılımlı* doğal yasa teorisi (soft natural law theory); yani doğada iç içe geçmiş olgu ve değer aslında doğal bir zorunluktan değil, Tanrı'nın lütfu veya hikmetinden kaynaklanır.

Katı doğal yasa teorisyenleri olgu ve değer doğada iç içe geçmiş olduğunu benimserken, doğal yasa teorisyenleri bu durumun Tanrı'nın bir lütfu olduğu kanaatindedir. Bu bağlamda Emon, İslâm düşüncesindeki akıl-vahiy ilişkisine dair hayli eski temel bir tartışmaya odaklanır. Bu tartışmada yazarımızın seçtiği iki temel figür, *ılımlı* doğal yasa teorisyenleri olarak Gazzâlî ile *katı* doğal yasa teorisyenleri olarak İbn Rüşd'dür. O ayrıca, Fahreddin er-Râzî, Necmeddin et-Tûsî, Ebû İshak eş-Şâtıbî gibi bazı geç dönem Eş'arî hukukçu ve kelamcılarını *ılımlı* doğal yasa teorisyenlerinin örnekleri olarak değerlendirir. Bununla birlikte onun *ılımlı* doğal yasa teorisyenlerinden bahsederken Mâtürîdî'nin adını hiçbir yerde anmamış olması ilginçtir. Oysa Mâtürîdî klasik dönem İslâm ahlakı ve kelâmdaki ilahî emir teorileri ile doğal yasa teorileri arasında "*ılımlı* ilahî emir teorisi" olarak nitelendirilebilecek bir teori geliştiren öncü bir kelâmcı olarak adından söz edilmeyi fazlasıyla hak etmektedir. Dahası, İslâm düşüncesindeki Mu'tezile ve Mâtürîdî arasındaki ilahî emir ve doğal yasa teorileri bağlamındaki bu tartışmanın Gazzâlî ve İbn Rüşd arasındaki aynı tartışmadan daha eski olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Bütüncül bir yaklaşımla değerlendirdiğimizde, bu kitabın üç farklı dinî perspektiften yola çıkarak teistik bir doğal yasa teorisini kendisine konu edindiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, yazarların bu kitaptaki makalelerinde doğal yasayla ilgili dile getirdikleri mülahazalar ilk kez okuyucuyla buluşuyor değildir. Onların her biri daha önce yazmış oldukları kitaplarda, bu konuları daha detaylı bir biçimde ele almışlardır.¹ Dolayısıyla bu kitabı yazarların daha önce dile getirdikleri mü-

1 David Novak, *Natural Law in Judaism* (New York: Cambridge University Press, 1998); Matthew Levering, *Biblical Natural Law: A Theocentric and Teleological Approach* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2008); Anver M. Emon, *Islamic Natural Law Theories* (New York: Oxford University Press, 2010).

lahazaların bir özeti olarak görmek mümkündür. Diğer taraftan, kitap doğal yasa teorisine dair bazı bilgilendirici tartışmaları içeriyor olsa da, yazarlar temelde farklı perspektiflerden yola çıkarak konunun değişik yönlerine odaklanmışlardır. Örneğin, Novak doğal yasanın evrenselliği üzerinde durmakla birlikte onun yaratılmış olma vasfına da atıfta bulunmuştur. Levering, Patristik dönem teologlarının yaklaşımlarına dikkat çekmiş ve ayrıca İncil merkezli bir doğal yasa teorisinin nasıl olabileceğine dair bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Emon ise özellikle Ortaçağ İslâm felsefesi ve kelâmındaki *katı* ve *ılımlı* doğal yasa teorilerini tartışmıştır. Yazarların bu farklı eğilimleri, ortaya konulan üç perspektif arasında bir karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Her bir makalenin sonunda diğer iki yazar tarafından yapılmış değerlendirmeler olsa da, bunlar söz konusu zorluğu ortadan kaldıracak güçte değildir. Bu nedenle, kitabın kendi içinde bir bütünlük sağlama konusundaki bu eksikliği onun zayıf noktası olarak değerlendirilebilir.

Yazarlar doğal yasa teorisinin farklı yönlerine odaklanmış olsa da, kitaptaki üç ayrı makalenin beş ortak temel teze dayandığını söylemek mümkündür: Birincisi, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam temelli doğal yasa teorilerinin ana zeminini, bu dünyada var olan doğal yasayı Tanrı'nın lütfuna ve hikmetine bağlamak oluşturur. Eğer bu doğruysa, İbrahimî dinlerin mensupları doğal yasanın varlığının Tanrı'dan tümüyle bağımsız olduğu iddiasını kabul edemez. Fakat diğer taraftan, teistik doğal yasa teorisi genel olarak insanoğlunun iyinin ya da kötünün ne olduğunu belirleyebilecek bir yetiyle yaratılmış olduğunun da altını çizer. İkincisi, teistik doğal yasa teorisi Platon, Aristoteles ve Stoacılık temelli teistik olmayan doğal yasa teorisinden açık bir şekilde ayrılır. Teistik doğal yasa teorisinde Tanrı'nın temel rolü *doğayı* yaratmaktır. Fakat bu farklılık, teistik doğal yasa teorisini teistik olmayan muhatapları karşısında daha az değerli hâle getirmez. Üçüncüsü, İbrahimî dinler içinde özellikle Ortaçağ'da doğal yasa teorisine dönük benzer yaklaşımlar sergileyen önemli felsefeciler, teologlar ve hukukçular yaşamıştır. Bu açıdan bakıldığında İbn Meymûn, Aquinas ve İbn Rüşd'ün teolojik, felsefi ve ahlaki mülahazaları arasındaki paralellikleri gözlemek zor değildir. Dördüncüsü, doğal yasa teorisini bir emperyalist proje olarak değerlendirmek yerine, onu kendi dinî ve kültürel kodları içinde yaşayan bir düşünürün evrensel ufkunun bir yansıması olarak görmek gerekir. Bu durumda, söz konusu perspektifin dinsel dışlayıcılık ve çoğulculuğa değil, özellikle dinsel kapsayıcılığa işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, kitaptaki üç makalenin en ayırıcı vasfı, onların özellikle İbrahimî dinler açısından genel ahlaki değerlere zemin oluşturabilecek teistik bir doğal yasa teorisine atıfta bulunuyor oluşudur. Kitabı bir bütün olarak değerlendirdiğimizde ise onun doğal yasa teorisine ilgili olarak felsefi, teolojik ve ahlaki tartışmalara katkı sağlayacak bir potansiyel taşıdığını açık bir şekilde ifade edebiliriz.